

המעלה המיוחדת של 'מטה'

שבטי ישראל נקראים בדרך כלל 'שבטים', כלשון הפסוק "ששם עלו שבטים, שבטי יה" (תהילים קכב,ד), ולפעמים הם נקראים 'מטות', כפי שהם מכונים בהתחלת פרשתנו: "ידבר משה אל ראשי המטות", הלוא הם הנשיאים, ראשי השבטים.

המובן הפשוט הן של 'שבט' הן של 'מטה' הוא - ענף של אילן. 'לייסר בשבט' הפירוש להכות בענף אילן. אף מטה הוא מקל שנעשה מענף עץ. אך יש הבדל ביניהם - כאשר הענף מחובר לאילן הוא רך וגמיש. גם אחרי שנכרת מהאילן עדיין הוא רך במשך זמן מסוים, אך ככל שעובר יותר זמן מאז ניתוקו מהאילן הוא מתקשה והולך. כל זמן שהענף רך, הוא נקרא 'שבט', ואילו כשהוא מתקשה הוא מכונה 'מטה' - מקל יבש וקשיח.

הסיבה לכך היא שכאשר הענף מחובר לשורשו, הוא יונק חיות מהאילן ולכן הוא רך. אף לאחר שנכרת מהאילן עדיין נשארת בו למשך זמן לחלוחית מסוימת מהאילן, ולכן הוא עדיין רך. ככל שעובר יותר זמן מניתוקו משורשו נעלמת הלחלוחית שנובעת משורש חיותו ולכן הוא מתקשה והולך עד שהוא נהפך למקל.

הבדל זה מתבטא בשני השמות שבהם נקראו שבטי ישראל. כאשר בני ישראל מחוברים לשורשם הם נקראים 'שבטים', כמו 'שבט' רך, שיש לו יניקה משורשו, וכאשר הם מנותקים משורשם הם נקראים 'מטות'.

בכללות, אלה שני מצבים בנשמה: כאשר הנשמה נמצאת למעלה, קודם ירידתה לגוף - היא נקראת 'שבט', על שם היותה קשורה ודבוקה בשורשה האלוקי, ומורגשת בה ה'חיות' וה'לחלוחית' הרוחנית. לאחר ירידתה למטה והתלבשותה בגוף ובנפש הבהמית - היא נקראת 'מטה', על שם שהיא מנותקת (במידה רבה) משורשה, כאשר הקדושה כבר אינה מאירה ומורגשת בה כל-כך, והיא נעשית 'קשה' ברוחניות, בחינת 'מטה'.

ה'שבט' נהפך ל'מטה'

פרשת מטות נקראת לעולם בימי בין המצרים (פרשת פינחס חלה בתוך בין המצרים במקצת השנים, ואילו פרשת מטות לעולם חלה בבין המצרים). הקשר לענייננו הוא, שההבדל בין 'שבטים' ל'מטות' קיים גם בעולם הזה גופא - בין המצב שבית המקדש היה קיים לזמן הגלות.

בזמן בית המקדש הורגשה בבני ישראל הדבקות בשורשם, שכן אז ראו גילוי אלוקות, כמאמר המשנה "עשרה ניסים נעשו לאבותינו בבית המקדש" (אבות פ"ה ס"ה). על אף היותם נשמות בגופים האירה בהם הנשמה האלוקית בגלוי, הורגשה החיות והלחלוחית הרוחנית, ולכן הם נקראים אז 'שבטים'.

אמנם ודאי שגם בזמן בית המקדש היו זמנים שונים. היו תקופות שישראל היו בדבקות גדולה יותר והיו זמנים שפחות, אבל בכל־זאת תמיד היו הם בבחינת 'שבט' - ענף רך. גם בענף רך יש מצבים שונים - כשהוא מחובר לאילן ולאחר שנתלש מהאילן - אבל גם אז עדיין מורגש בו הקשר עם שורשו, ולכן הוא רך.

לעומת זה, בזמן הגלות ישראל שרויים במצב של 'מטות' - מקל קשה, שכן בעקבות הגלות נותק במידה רבה הקשר שלהם עם שורשם, וכבר לא מורגש בהם הגילוי האלוקי. ביהודי מורגשת יותר הגשמיות שמצד הגוף והנפש הבהמית, והנשמה כבר אינה מאירה כל־כך כבזמן הבית. חסרה ה'חיות' וה'לחלוחית'. לכן הם נקראים 'מטות'. (ובאמת התואר לשבטי ישראל בכלל הוא תמיד 'שבטים', גם בזמן הגלות, אך כשבאים להדגיש את עניין החורבן, בין המצרים, נקראים ישראל בשם 'מטות').

קשיות למעליותא

בפשטות, ה'קשיות' של ה'מטה' בנוגע לישראל היא עניין בלתי־רצוי - חסרה החיות הרוחנית שמצד הנשמה, וגשמיות הגוף והנפש הבהמית הם 'קשים' ואינם כלים לקדושה כנ"ל. על 'קשיות' זו אמרו חז"ל "לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז" (תענית כ"א).

אך ידוע שכל ירידה היא לצורך עלייה. ירידת הנשמה למטה היא לצורך עלייה, שעלידי ירידתה למטה היא מגיעה למעלה שלא הייתה בה קודם לכן. וכך גם לגבי הירידה שבזמן הגלות, על־ידה דוקא מגיעים ישראל למעלה כזאת שלפני כן, בזמן הבית, לא הייתה בהם.

כאשר יהודי הוא במצב של 'שבט', ומרגיש גילוי אלוקות, אין פלא שהוא לומד תורה ומקיים מצוות. החידוש הוא במצב של ירידה, כשהוא מתנתק מהשורש, ולא מאירה אצלו הלחלוחית של הקדושה, ובכל זאת בהיותו יהודי הוא עומד בתוקף של קבלת עול מלכות שמיים, לעבוד את ה' ככל הנדרש, ולא לזוז מחובתו, לא להתפעל ולא להיכנע לגוף ולנפש הבהמית אפילו כקוצו של יו"ד - זה עניין של 'קשיות' למעליותא; תוקף של יהודי לעבוד את ה' גם במצב של ירידה.

על זה אמר משה רבנו "כי עם קשה עורף הוא" (תשא לד, ט). אחרי בקשת הסליחה על חטא העגל והתעוררות י"ג מידות הרחמים, אומר משה לקב"ה "ילך נא ה' בקרבנו כי עם קשה עורף הוא, וסלחת גו'". לכאורה זה פלא: מדוע הוא מזכיר כאן את "כי עם קשה עורף הוא", וכי בכוונתו לקטרג על ישראל חס ושלום?! אלא מבואר בספרים שהכוונה היא ל"עם קשה עורף" למעליותא, שיש לישראל 'קשיות' וחוזק, שאחרי כל ההעלמות וההסתרים יש בהם החוזק והתוקף של קבלת עול מלכות שמיים שלא לזוז מרצון ה' אפילו כקוצו של יו"ד.

נמצא שבעניין ה'מטה', שהוא קשה, יש שני צדדים: מצד אחד ה'מטה' הוא קשה לגריעותא, שאין מורגשת בו רוחניות, ומן הצד השני ה'מטה' קשה למעליותא, שיש בו חוזק ותוקף שלא להתפעל מההעלם וההסתר.

ושני העניינים קשורים זה בזה: כשיהודי הוא במצב של 'שבט', יש בו הלחלוחית והחיות בעבודת ה', אבל לא ניכר החוזק שלו; אין הקשיות לגריעותא אבל גם אין הקשיות למעליותא. ואילו כשהוא מתנתק ונעשה קשה כאבן, בלי רכות ולחלוחית, זה מצב המאפשר ודורש את ניצול התכונה של "עם קשה עורף" למעליותא, שיהודי אינו מתפעל משום העלמות והסתרים ועובד את ה' בתוקף ובקשיות, שלא לזוז ממעמדו.

הכוח להפר נדרים

ענין זה קשור גם לתוכן הפרשה:

המילים "וידבר משה אל ראשי המטות" נאמרו כאן בהקשר להפרת נדרים, "לימד שהפרת נדרים ביחיד מומחה, ואם אין יחיד מומחה מפר בשלושה הדיוטות" (רש"י). והיינו שהנשיאים "ראשי המטות" הם בגדר "יחיד מומחה", שיכול להפר לבדו את הנדר. ובקשר להפרת נדרים נקראים הנשיאים "ראשי המטות" - לא 'שבטים' אלא 'מטות'.

והביאור בזה: 'שבט' ו'מטה' הם גם שתי דרכים כלליות בעבודת ה'. העבודה של 'שבט' היא שיהודי קשור תמיד לשורשו הרוחני, מסוגר בד' אמות של תורה ותפילה. בלי שום עסק עם העולם. ואילו העבודה של 'מטה' היא, שהואיל והכוונה העליונה היא "נתאוה הקב"ה להיות לו יתברך דירה בתחתונים" (תנחומא נשא טז), היהודי נמצא בתוך העולם ומתעסק עם דברים גשמיים, ועם זה עובד את ה' בכל התוקף.

זה ההבדל בין 'נדרים' לבין 'הפרת נדרים': עניין הנדרים הוא - "נדרים סייג לפרשיות (אבות פ"ג מ"ג). יהודי חושש שהעולם הזה הגשמי יזיק לו ברוחניות, והוא נודר נדר לפרוש מדבר מסוים מענייני העולם.

אבל יש כוח של 'הפרת נדרים', שאף שיהודי חשש מהעולם ונדר נדר, נותנים לו כוח מיוחד להפר את הנדר, לבוא במגע עם העולם ועם זה לעמוד חזק בעבודת ה' (ראה גם לעיל שיחה א). זה הכוח שנותנים הנשיאים, "ראשי המטות", שיהודי יתעסק עם ענייני עולם הזה, אכילה ושתייה ושאר צרכים, ועם זה יעמוד בתוקף בעבודת ה' ולא ייזק - לא רק שלא ייכשל באיסור ח"ו כפשוט, אלא שיקיים "כל מעשיך יהיו לשם שמיים" ו"בכל דרכיך דעהו", ולא יוותר על כמלוא נימה מרצון התורה. הכוח לזה הוא מ"ראשי המטות".

הבטחת בני גר וראובן

תוכן דומה מצוי גם בסוף הפרשה. הכתוב מספר שם (מטות לב,א ואילך) על בני גד ובני ראובן שביקשו ממשה רבנו "אל תעבירנו את הירדן", מכיוון שרצו להישאר בעבר הירדן, ומשה הוכיחם: "האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה?! כה עשו אבותיהם וגו'", והזכיר להם את מעשה המרגלים, "והנה קמתם תחת אבותיכם וגו'". בעקבות התוכחה התחייבו בני גד ובני ראובן שאדרכה, "אנחנו ניחלץ חושים" במלחמה לכיבוש ארץ ישראל, ואז אמר להם משה: "אם תיחלצו לפני ה' למלחמה... והייתה הארץ הזאת לכם לאחוזת".

ידוע המבואר בספרים על המרגלים שלא רצו להיכנס לארץ ישראל בטענה ששם ייאלצו להתעסק בגשמיות. במדבר היו ישראל פרושים מן העולם ולא היה להם עסק עם הגשמיות. הם לא היו צריכים לחרוש ולזרוע. מזונם היה מן, "לחם מן השמיים". הם היו בעולם אחר, דבקים תמיד ברוחניות. המרגלים רצו להישאר כך, במדבר, ולא להיכנס לארץ ישראל ולהתחיל להתעסק עם גשמיות.



במדבר היו ישראל בבחינת 'שבט' - דבקים בקדושה, ואילו הכניסה לארץ ישראל היא בחינת 'מטה' - התרחקות מן הדבקות, כדי לעורר את החזק והתוקף לעמוד חזק בעבודת ה' בתוך הגשמיות. חטאם של המרגלים היה שהם רצו להישאר בבחינת 'שבט', שלא כפי הכוונה העליונה, שהיא הכניסה לארץ ישראל דווקא.

משה רבנו חשש שגם בני גד ובני ראובן הולכים בדרך זו. השבטים האלה היו רועי צאן, ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד. רועי צאן מטבעם פרושים מן העולם, "לפי שאין בעסק זה שום טרדה כלל... וכל היום יוכל להיות פנוי מכל מחשבה בלתי לה' לבדו" (תורת חיים יחי קב,ב). חשש משה רבנו שכמו המרגלים, גם הם סבורים שהכניסה לארץ הגשמית תגרום נזק רוחני, וזה הפך רצון ה'. אך לאחר שבני גד ובני ראובן התחייבו להיחלץ למלחמה למען ארץ ישראל עם אחיהם, הסכים משה רבנו שיישארו בעבר הירדן.

ביאור הדבר: יש בעם ישראל שני סוגי יהודים - 'יושבי אוהל', שכל עסקם ואומנותם בלימוד התורה, פרושים ומובדלים מן העולם; ו'בעלי עסק', העסוקים בעסקי העולם לפרנסתם. על-פי תורה צריכים להיות בעם ישראל שני הסוגים, אך הקב"ה קבע את הסדר שרוב ישראל הם 'בעלי עסק' ולא 'יושבי אוהל'.

וכמבואר בגמרא (ברכות לה,ב): "הנהג בהן מנהג דרך ארץ - דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון בן יוחי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה... תורה מה תהא עליה?". לדעתו יש לעסוק בתורה ולהניח לגמרי את עסקי העולם ("מלאכתן נעשית עלידי אחרים"). אך הגמרא מסיימת: "הרבה עשו כרבי ישמעאל - ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי - ולא עלתה בידן".

הדרך של רבי שמעון, פרישות מן העולם ועסק תמידי בתורה, מתאימה ליחידי סגולה, לא בעבור "הרבה". רוב ישראל צריכים להתעסק עם ענייני העולם, ועם זה לעבוד את ה' בתורה ומצוות, ואף להגיע לידי "כל מעשיך יהיו לשם שמיים" ו"בכל דרכיך דעהו". לצידם צריך שיהיה מיעוט בעם ישראל שהוא בבחינת 'יושבי אוהל', שתורתם ואומנותם, הפרושים לגמרי מן העולם.

הרצון של המרגלים להישאר במדבר, פרושים מן העולם, היה טוב ומתאים בעבורם. חטאם היה בכך שרצו שכל ישראל יישארו במדבר, וזה הפך הכוונה העליונה שייכנסו לארץ ישראל. לכן אמר משה רבנו לבני גד ובני ראובן: אם רצונכם לפרוש מגשמיות לא מכיוון שאתם טועים בטעות המרגלים, אלא מפני שאתם חושבים שאתם מאותם יחידי סגולה שדרך זו מתאימה להם - הראו לכל ישראל שאתם מכבדים את הירידה

לגשמיות. היחלצו למלחמה במסירות נפש בעבור הכניסה לארץ ישראל הגשמית. אחרי שתעשו כך, ורוב ישראל ייכנסו לארץ ישראל - אם רצונכם להיות יחיד סגולה לעצמכם ולפרוש מהגשמיות, אתם רשאים להישאר בעבר הירדן.

נמצא שגם התוכן של סוף הפרשה הוא המעלה של 'מטות' - הכניסה לארץ ישראל הגשמית, להימצא בתוך הגשמיות ותוך כדי עיסוק עם ענייני העולם להיות כפי רצון ה', עם כל החוזק והתוקף של יהודי.

תכלית הירידה לגלות

זה הקשר בין התחלת הפרשה וסופה, "נעוץ סופן בתחילתן ותחילתן בסופן" (ספר יצירה א, 1). התחלת הפרשה היא בהפרת נדרים (אמנם מדובר שם גם על דיני נדרים אבל עיקר תוכן הפרשה הוא בנוגע להפרת נדרים), שיש ל"ראשי המטות" הכוח להפר את הנדר, לא לפרוש אלא להתעסק עם ענייני העולם הגשמי בלי שהדבר יפריע לעבודת ה'. וזה גם התוכן של סוף הפרשה, על הכניסה לארץ ישראל.

לכן הפרשה נקראת 'מטות', כמוסבר לעיל, שאף שבחיצוניות ה'מטה' התקשה, מפני שאיבד את יניקת החיות שלו, וכמו-כן ברוחניות, שהירידה לגשמיות מרחיקה לכאורה יהודי מרוחניות והוא נעשה 'קשה' וחסר חיות רוחנית, אבל במצב זה דווקא מתגלית ה'קשיות' האמיתית, החוזק והתוקף של יהודי, שגם בהיותו בעולם הזה, וגם בשעה שהוא עסוק עם כל העניינים הגשמיים, יש לו התוקף לעמוד חזק בעבודת ה' ולא לזוז אפילו כקוצו של יו"ד.

זה גם הקשר לתקופת בין המצרים. בשביל זה הייתה הירידה בגלות, כדי שעלייה יגיעו ישראל לעלייה שלא הייתה קודם לכן, בזמן הבית. שכן בזמן הבית יהודים לא נזקקו לחוזק ול'קשיות' של 'מטה', כי האיר אצלם גילוי אלוקות, "עשרה ניסים נעשו לאבותינו", ובקלות היו יכולים להיות בדבקות בה' ובעבודתו.

אבל בזמן הגלות, כאשר "אותותינו לא ראינו" (תהילים עד, ט), כשאין גילוי אלוקות ולעומת זה יש העלמות והסתרים, ובכל-זאת עומדים יהודים בתוקף שלא להתפעל, ולעבוד את ה' בלימוד התורה וקיום המצוות, ו"כל מעשיך יהיו לשם שמיים" ו"בכל דרכיך דעהו" - כאן נעשים בבחינת 'מטות', עם כל ה'קשיות' והחוזק! ומזה נבוא בקרוב ממש לחוזק ולתוקף האמיתיים, בגאולה האמיתית והשלימה.

(על-פי לקוטי שיחות, חלק יח, עמ' 378)